

Matt Beech

ISTEN, A MARXIZMUS ÉS A KULTURÁLIS HÁBORÚ – A LIBERALIZMUS HELYREÁLLÍTÁSA

BEVEZETÉS

A posztliberalizmus fogalma ingoványos terep.¹ A liberalizmus széles körben a politikai gondolkodás egyik nagy hagyományaként ismert, és sokak szerint a modern Nyugat szülőanyjának tekinthető. A kortárs brit politikában uralkodó felfogás szerint két hagyományt foglal magában: a gazdasági liberalizmust és a szociálliberalizmust. A posztliberalizmus fogalmát arra használhatjuk, hogy megkíséreljük leírni vele jelen korunk karakterét. Ennek megfelelően érthetjük alatta a csúcspontját maga mögött hagyó liberalizmust vagy olyan normatív tervet, amely a liberalizmus helyébe a konzervativizmus egy változatát igyekszik ültetni. Ha a posztliberalizmusra nyilatkozatként tekintünk, akkor meg kell fejtenünk a mögötte húzódó gondolatmenetet. Munkahipotézisem szerint Nagy-Britanniában, illetve egyéb angolszász országokban az ortodox konzervatív politikusoknak és gondolkodóknak az irányukban megfogalmazódó elvárás alapján reflektálniuk kell arra, hogy kormányukat és pártjukat milyen mértékben veszélyeztetik a liberális tendenciák és politikai programok.

¹ Hálával tartozom szakmai műhelybeli kollégáimnak kérdéseikért és észrevételeikért, amelyek segítettek érvelésem finomhangolásában. Szeretnék külön is köszönetet mondani a következőknek: Dan Banks, Phillip Blond, Christopher Fear, Andrew Jenner, Noël O’Sullivan, Daniel Pitt és Sean Oliver-Dee; munkám korai változatának elolvasásáért. Amennyiben az olvasó hibára bukkan, az természetesen kizárólag az enyém.

Az ortodox konzervatívok alatt mindazokat értem, akik gondolkodása Edmund Burke hagyományából eredeztethető. Az én értelmezésemben ez a hagyomány tisztelgés az angol kultúra eredetének, azaz a reformáció révén angol protestantizmussá alakuló kereszténységnek az elsőbbsége előtt. Ez a hagyomány se nem nosztalgikus, se nem maradi, mindössze megragadja azt aényt, hogy a változás az emberi élet és tapasztalat feltétele. E gondolatfolyamon belül mégis felfedezhetünk némi érzékenységet a múlt megfelelő kezelése iránt, illetve azon jelentés iránt, amelyet a múlt a következő generációk átmenetileg betöltött sáfárszerepe vonatkozásában hordoz. Hálát jelent mindazon adományokért, amelyeket elődeink hagyományoztak ránk: az intézményekért, a gyakorlatokért, a beállítottságunkért, a nyelvünkért, az irodalomért és a jogért. Egyszerűen fogalmazva: a nemzet anyagi értelemben vett megjelenéséért.

Az ortodox konzervativizmus egyenlő mértékben ellenzi a szocializmust és a libertarianizmust, mindkét politikai tervben a saját akarat nárcizmusát látva. Ennél mélyebb kapcsolat fűzi a liberalizmushoz, rokoni kapcsolatukban azonban kritikus pontokon mutatkozik feszültség. A marxizmust és a fasizmust idegennek, még hozzá ellenséges idegennek tekinti. A szocialisták, illetve a libertariánusok által az ortodox konzervativizmus ellen felhozott vádak párhuzamba állíthatók. A szocialisták szemében az ortodox konzervatívok az atomizált egyén védelmezői, akiket megrészegített a piac igézete, mit sem sejtjenek a szegénységről, csak a fennálló érdekeket igyekeznek konzerválni. A libertariánusok szerint az ortodox konzervatívok eladták magukat a szociáldemokrácia vizenyősségének, az államhatalmat ügyetlenül a túlszabályozás eszközeként használják, és mások pénzéből fizetett közszolgáltatásokat finanszíroznak.

A posztliberalizmus hívása az ortodox konzervatívokat önreflexióra indítja, ami kétségkívül egészséges folyamat. Napjaink Nagy-Britanniájának esetében a posztliberalizmus e hívásának van némi értéktartalma, tekintettel arra, hogy a Konzervatív Párt kiáltványai mellett kiálló számos (ha nem a legtöbb) parlamenti képviselő heterodox és liberálisnak, libertariánusnak vagy valamilyen mértékben progresszívnek tekinthető.² Míg a Konzervatív

² Napjaink Konzervatív Pártjának ideológiai hagyományaira lásd BEECH 2023: 11–24.

Párt szükségszerűen különféle intellektuális hagyományokat tömörítő heterogén csoport, az ortodox konzervatívoknak (a párton belül és azon kívül is) komolyan foglalkozniuk kellene azzal, ha Nagy-Britannia e hatalmas pártjában tradícióik hanyatlásnak indulnak. Ráadásul 2010-től kezdve öt éven át a Konzervatív Párt teljes mértékben koalíciós kormányzást folytatott a liberális demokratákkal. Liberális reformokat vezetett be a gazdaságpolitikában (megszorítások) és társadalmi kérdésekben (melegházasság) egyaránt. Ezen eszmei és politikai kontextusban a posztliberalizmus melletti kiállás nem ok nélkül való. Az ugyanakkor más kérdés, hogy a konzervatívok miként tudják hatékonyan elkülöníteni magukat és pártjukat a liberalizmus (vagy *liberalizmusok*) széles politikai hagyományától. Mindezt tovább bonyolítja az az egyszerű tény, hogy a liberális hagyomány éppúgy helyet ad a kincsnek, mint a selejtnek.

KERESZTÉNYSÉG, LIBERALIZMUS ÉS A NYUGATI CIVILIZÁCIÓ

A posztliberalizmus fogalma egyfelől a meghatározás, másfelől a hangsúly miatt problematikus. Ez alatt azt értem, hogy ha a liberalizmus a szabadpiacok, a minimális állam, a mérsékelt szabályozás és a verseny gazdasági doktrínáira korlátozódik, a szociálliberalizmus pedig a felnőttek közötti konszenzuális vonzalom és kapcsolatok területén nyújtandó etikai biztosítékokra (a diszkrimináció- és beavatkozásmentesség egy formájára) vonatkozik, akkor egyszerű meghatározni és politikai hagyományként felfogni. A meghatározást követően már észszerű kritika is megfogalmazható, illetve ellentétes nézőpont javasolható. E projekt céljaira ilyen ellentétes nézőpont lehet az ortodox konzervativizmus.

Azonban, bár véleményem szerint a liberális hagyomány vonatkozásában a fenti meghatározás és hangsúlyok szükségesek, korántsem elegendők. Hogy miért nem? Mert a liberalizmusként azonosított eszmerendszer nem kizárólag a gazdasági és társadalmi liberalizmus ikerkomponenseiből tevődik össze. Valójában a liberalizmus ontológiai kiindulópontja a kereszténység azon előfeltevéséből adódik, hogy minden emberi lény erkölcsi értéke

egyenlő. A keresztény gondolkodás ezt az *imago dei* fogalmán keresztül magyarázza: ez Isten képmása és az a gondolat, hogy Isten teremtésének apoteózisa az ember, és minden ember Isten képmására teremtetett. Némileg másképp fogalmazva minden ember magán viseli a teremtő jelét, és birto-
kol valamit az Ő méltóságából. Ebből a teológiai forrásból fakad az egyes emberek életének eredendő egyenlőségébe vetett hit. A Nyugat szellem-történetét tanulmányozva – amely az ókori görög világgal veszi kezdetét, gyorsan átadva helyét a kereszténységnek és a Szentírásnak – fokozatosan kikristályosodik a központi gondolat: a Messiás, Jézus Krisztus megtestesült élete, halála, eltemetése, feltámadása és mennybemenetele. A Nyugat mint civilizáció alapja az evangélium.³

Az evangélium egy ember története, pontosabban szólva: a történet az emberről. Az áldozat és a megváltás története. Egyszer, de mindörökké, minden hívőért. A Szentírás megajándékozza a világot a történettel, amely a teremtésről, az ember bukásáról, az Isten általi megszabadításról (áldozatról és megváltásról), a küldetésről, az ítéletről és az újrateremtésről szól. Ezen igazságok közé tartozik a gondolat, hogy az egyes emberi lények egyenlő erkölcsi értéke mindennél előbbre való:⁴ a teremtésben az ember egyedi lény, amely bizonyítékot szolgáltat az isteni szikrára. Sőt – bár nem volt ritka az ellenséges ellenállás, a diszkrimináció, a háború és az üldöztetés – e gondolatot a polgári hatóságok, az uralkodók és a birodalmak a kereszténység 2000 éves fennállása során fokozatosan elismerték. A keresztény gondolkodásban ez a metafizikai megértés Pál apostollal tör a felszínre, átáramlik az apostoli atyákon, elmélyül Szent Ágoston munkásságában, a középkori skolasztikán keresztül lehömpölyög Aquinói Szent Tamás gondolataiig, majd kanyarogva eljut a kánonjogászok műveiig, és szétárad a reformáció számos síkságán a protestantizmus széles medencéjében, ahonnan a 17. században továbbfolyva táplálja a politikai gondolkodás mellékfolyóit többek között (de nem kizárólag) Németországban, Svájcban, Franciaországban, Hollandiában, Skóciában és Angliában.⁵

³ Lásd HOLLAND 2019.

⁴ Gal 3,28.

⁵ Lásd SIEDENTOP 2015.

Bár a liberalizmus birtokolta először ezt a szép, jó és igaz felismerést, korántsem kizárólagos birtokosa annak: társa ebben a konzervativizmus is.⁶ Ez nyilvánvaló Roger Scruton szavaiból, aki a hitet a modernséggel ötvöző T. S. Eliot – a 20. század kiemelkedő konzervatív gondolkodója – munkásságát méltatva így ír:

„Vallásunk újrafelfedezése nem abban áll, hogy szabadon elszakadjunk az átmeneti rendtől; nem is abban, hogy tagadjuk a történelmet és a korrupciót azért, hogy az időtlen igazságokat szemlélhessük. Ellenkezőleg, azt jelenti, hogy még mélyebbre merülünk a történelemben, és a pusztán átmenetiben rálelünk a soha nem múltó jegyére és jelére: ez annyit jelent, mint »megragadni az időnek meg az időtlennek metszéspontját«, amely – a *Négy kvartet* szerint – a »szent foglalkozása«.”⁷

A liberalizmus és a konzervativizmus nem csupán különbözik egymástól, de gyakran ellentmondásban is állnak egymással, kiindulópontjuk mégis ugyanaz, mivel valójában mindkettő keresztény hagyomány. Talán szerencsésebb lenne úgy fogalmazni, hogy nyugati formáiban mind a liberalizmus, mind a konzervativizmus részét képezi a kereszténység politikai gondolkodásának és gyakorlatának. Problémák, méghozzá igen súlyos problémák merülnek fel, amikor a keresztény gondolkodást elszakítják az ilyen politikai hagyományoktól. A 20. század közepének évtizedeiben a keresztényellenes liberalizmus (vagy inkább progresszív humanizmus) szellemének dominanciája nyomán az egyéni és társadalmi gyakorlatok látszólag felszabadítást célzó alapokra épültek. Az ilyen „felszabadítás” – amely gyakran, de nem kizárólag az újbóloldal kampányaiban jelent meg – a házasság szentsége elleni támadást, a válás ünneplését, a távol lévő apák sokasodását, a szexuális szabadosságra adott engedélyt, a radikális feminizmus megjelenését és az abortusz átkát hozta. A brit társadalom formális döntéshozatalát – a parlamenten belül és

⁶ Érvelhetünk amellett, hogy egyéb nagy múltra visszatekintő, a liberalizmusra támaszkodó politikai hagyományok (például a szociáldemokrácia) ugyanezen minőségekkel rendelkeznek. Mégis, egyes kifejezetten európai hagyományok éppen a teológia és a kereszténység etikája ellenében jöttek létre (például a feminizmus, az ökológizmus, a fasizmus vagy a marxizmus).

⁷ SCRUTON 2019: 204 – A T. S. Eliot verséből származó idézet Vas István fordítása. (A ford.)

azon kívül – progresszív humanisták kis hányada kezdeményezte. Időnként a „reform” hangjai az úgynevezett „pásztoroktól” és progresszív teológusoktól származtak. Ha alaposan megvizsgáljuk, a progresszív humanizmus szelleme ahhoz az uzsoráshoz hasonlít, aki fizetésnap kölcson t erőltet egy bolondra, aki elég félkegyelmű ahhoz, hogy az „önmegvalósítás” jegyében olyasmit vegyen, ami számára felesleges. Az uzsorás által kedélyesen, a kis költségek hazugságával házalva árult dolog valójában olyan, mint minden uzsora – nem több, mint rossz adósság; rossz üzlet a britek következő generációi számára.

PHILLIP BLOND, A POSZTLIBERALIZMUS ÉS A MARXIZMUS

Phillip Blond a posztliberális politika egyik vezető intellektuális támogatója. Vörös *tory* platformja⁸ és keresztény világnézete egyfelől a humanista progresszivizmustól, másfelől a populizmustól eltérő útirányt kínál. Egyik könyvismertetésében kifejezetten olyan posztliberális, katolikus társadalmi tanítást szorgalmaz, amely képes betölteni a liberalizmus által hagyott eszmei és politikai űrt: „A katolikus egyháznak nem a bal- vagy a jobboldal káplánjaként, hanem az új rend hírnökeként kell visszatérnie a politikai küzdőterre.”⁹ Ez a gondolat nem csupán érdekes, hanem rámutat egy gazdag komunitárius konzervatív hagyományra, amelyben a posztliberálisok a jelen problémáinak múltbeli megoldásait fedezhetik fel, illetve fedezhetik fel újra. Sok évvel ezelőtt Blond a következőképpen mutatta be a liberalizmus eredetét és fejlődésének útját:

„[E]lsőként meg kell jegyeznünk, hogy a filozófiai értelemben vett liberalizmus az abszolút monarchiák 18. századi kritikájából fogant. [...] Azonban az egyéni szabadság védelme olyan szélsőségekig jutott, hogy minden egyes embernek vissza kell utasítania bármely más ember diktátumát – mivel az nem volna egyéb, mint egyik ember (a király) uralmának a felcserélése egy másik ember uralmával. Ekképp a liberális autonómia legextrémebb formája, a társadalom mint olyan elutasítását követeli meg – hiszen az emberi közösség még azelőtt befolyásolja és formálja az egyént, hogy

⁸ BLOND 2010a.

⁹ BLOND 2017.

bármilyen választásra alkalmas szuverén kapacitás formát öltene. A liberális embereszmény tehát mindenekelőtt a semmi eszménye: nincsen család, nincs etnikum, nincs társadalom és nincs nemzet.”¹⁰

Blond általában a Nyugat és különösen Nagy-Britannia rákfenéjének tekinti a liberalizmust. Számára a liberalizmus jelenti az egyértelmű és aktuális veszélyt, amely az erényes életre és a közjóra leselkedik. Erre alapozva egy 2010-es cikkében azt állította, hogy a liberalizmus állami és piaci formái miatt Nagy-Britannia „szétzúzott társadalommá” (*Shattered Society*) vált.¹¹ Ezzel szemben az én diagnózisom a nyugati társadalmak és különösen az angolszász társadalmak rákfenéjeként a marxista eszméket és értékeket azonosítja – jóllehet azok kulturális formáit – a klasszikus marxizmus vagy a liberalizmus helyett. A marxizmus e formái jelentik a kihívást és a támadást a nyugati civilizáció nehezen megszerzett gazdagsága ellen. Blonddal ellentétben úgy vélem, a liberalizmus nem lehet ellenfele annak a társadalomnak, amely azon az évszázados keresztény gondolkodáson alapul, amelynek táptalaján a liberalizmus is kisarjadzott. A marxizmus a keresztény elme számára bálványimádó. A helyesen értelmezett liberalizmus ugyanakkor a keresztény társadalom terméke. Ezért a marxizmus és a liberalizmus ellenséges viszonyban áll egymással. Nem állhatnak össze, és nem tudnak békésen egymás mellett élni sem. Erre a történelem a tanú, hiszen a marxizmus éppúgy válasz volt a 19. századi liberalizmusra Nagy-Britanniában, ahogyan a burke-i konzervativizmus válasz volt a 18. századi radikalizmusra Franciaországban. 1992-ben egy konferencián Doris Lessing egykori kommunista értelmiségiként szerzett tapasztalatairól elmélkedett. Megjegyezte, hogy a marxizmushoz hasonló eszmék képesek rabul ejteni és – kellő vizsgálat híján – megszállottá tenni az embereket, ami pedig feltáratlan mentális attitűdökhöz vezet.

„Az izgalmas eszmék mindig végigsöpörtek az országokon, a nemzeteken, a világon. Mindig voltak emberek, akiket megrészegítettek az eszmék. Hasznos szem előtt tartanunk, hogy valaha ezek vallási eszmék voltak. (Bizonyos területeken még ma is azok, és gyorsan terjednek.) Ugyanakkor

¹⁰ BLOND 2009.

¹¹ BLOND 2010b.

mindannyiunk elméjében léteznek nem vizsgált minták, amelyek irányítják viselkedésünket.”¹²

Lessinghez hasonlóan én is úgy gondolom, hogy az embereket, különösen a fiatal, egyetemi végzettséggel rendelkező embereket igen gyakran „megrészegítik az eszmék”. Kulcsfontosságú megfigyelés, hogy kulturális gúnyájába bújva a marxizmus továbbra is velünk él, és megőrzi vonzerejét. Félelmetes gondolkodási hagyományt testesít meg, számos intellektuális és tudományos csatornával és témaspecifikus kutatási területtel. Ezenfelül a marxizmus rendelkezik egy gyakran figyelmen kívül hagyott tulajdonsággal: ez nem más, mint az érzelem. Szülőatyjának minden feltételezett tudományos szocializmusa és antiklerikalizmusa ellenére a marxista hagyomány azért marad fenn, mert elegyíti a racionalitást a romantikával, a realizmust az utópia ígéretével. A kulturális marxizmuson belül – kezdve a kritikai elmélettől¹³ (amelynek úttörője a frankfurti iskola), illetve annak ágaitól, a kritikai jogelmélettől¹⁴ és a kritikai fajelmélettől,¹⁵ a radikális feminizmustól¹⁶ és a *genderelmélettől*¹⁷ – a humán- és társadalomtudományok olyan részterületeket tartalmaznak, amelyek a társadalmi igazságtalanság felderítésére az „elnyomó-elnyomott” sémán alapuló elemzési keretet alkalmazták. Az igazságtalanság valósága és a bukott teremtmények mindenkor jelen lévő, bukott teremtménytársaik által elkövetett abúusza azt jelenti, hogy a marxizmus megőrzi valódi érzelmi erejét és erkölcsi célját. Teszi ezt úgy, hogy közben egy vállrándítással intézi el a történelem kínos feljegyzéseit: a marxista-leninista rezsimek tengernyi éhínséggel, elnyomással, brutalitással és vérontással kísért uralmát.¹⁸ Mi volna ez, ha nem ipari léptékű gonoszság: „Gyümölcsseikről ismeritek meg őket.”¹⁹

¹² LESSING 1994.

¹³ Lásd például ADORNO–HORKHEIMER 1973.

¹⁴ Lásd például CRENSHAW 1989: 139–167.

¹⁵ Lásd például DIANGELO 2018.

¹⁶ Lásd például BINDEL 2021.

¹⁷ Lásd például BUTLER 1990.

¹⁸ Terjedelmi okokból nem sorolhatjuk fel a számtalan munkát, amely a marxista uralom gonoszságait tárja fel, a rémtetteket dokumentálja minden olyan országban, amelyet az a szerencsétlenség ért, hogy elszenvedte annak utópizmusát. Egy klasszikus munkáért lásd SZOLZSENYICIN 1989.

¹⁹ Mt 7,15–20.

A *First Things* című vallási folyóiratban megjelent cikkében Blond kezdetben a marxizmust a következőképpen azonosítja: „A világ jövőjének meghatározásáért versengő eszmék közé sorolható a katolicizmus, az iszlám és (a közelmúltig) a marxizmus.”²⁰ Ebben az értelemben Blond civilizációs szinten gondolkodik az eszmékről, majd megemlíti a liberalizmus „domináns, hegemon és mindent átható”²¹ természetét. A marxizmus Blond számára csak megemléltendő korábbi világnézet *volt*, egyszeri, történelmi kihívás a Nyugat számára, amely mára idejétmúlttá vált. Következtetése persze érthető, tekintettel a Szovjetunió és marxista-leninista birodalmának összeomlására. Ugyanakkor Nagy-Britannia háború utáni története tárgyában forgatott olvasmányaim és végzett oktatói munkám tanulságaként kulturális fordulatokra bukkantam a brit marxizmusban, különösen Sztálin 1953-as halálát és Hruscsov „titkos beszédét”, valamint az 1956-os magyar forradalom és az 1968-as prágai tavasz leverését követően.²² Ahogyan Nyugat-Európa-szerte számos társuk, a tehetséges tudósok – férfiak és nők egyaránt – kivonultak Nagy-Britannia Kommunista Pártjából, és ez fenntartotta a szovjet kommunizmustól megfosztott marxizmus utópikus jellegét és intellektuális energiáját.²³ A brit marxista értelmiség figyelmét és energiáit az intézmények, gyakorlatok és hagyományok kritikája felé fordította: e kritika a jóléti kapitalizmustól és az oktatástól a művészetig, a szórakoztatásig és mindenekelőtt az egyházig és a keresztény erkölcsig számos területet fogott át. A marxizmus nem tűnt el és nem lehelt ki lelkét: fejlődött. Eltávolodva az erőszakos forradalomról és a klasszikus proletárharcról figyelmét arra irányította, amit Rudi Dutschke, az amerikai újbaloldali mozgalom diákvezére „az intézményeken át vezető hosszú menetelésnek” nevezett.²⁴ Herbert Marcuse szerint az egyetemek (mind a nagy múlttal rendelkezők, mind az újonnan alapítottak) az ellenforradalom kulcsfontosságú intézményei voltak:

„Továbbra is hangsúlyozom az egyetemek jelen korban betöltött kulcs-szerepét: továbbra is az ellenkáderek képzésének intézményeiként

²⁰ BLOND 2017.

²¹ BLOND 2017.

²² Lásd DWORKIN 1997; SCRUTON 2015.

²³ Lásd DAVIS 2006: 335–358; HICKS 2019.

²⁴ Lásd MARCUSE 1972: 55.

funkcionálnak. Az e cél eléréséhez szükséges »átstrukturálás« többet jelent a döntő hallgatói részvételnél és a nem tekintélyelvű tanulásnál. Az egyetemeken jelen korunkban való »releváns« tétele ehelyett azon tények és erők bemutatásában áll, amelyek a civilizációt eljuttatták mai állapotába, és eljuttathatják oda is, ami holnap lehet belőle – ez a politikai oktatás. A történelem ugyanis valóban ismétli önmagát. Ha ez az uralom és az alávetettség jelenségének ismétlődését jelenti, akkor meg kell állítani. Ennek előfeltétele, hogy ismerjük a jelenség eredetét és kitermelődésének módjait: ehhez kell a kritikus gondolkodás.”²⁵

Ha viszont a progresszív humanista gúnyába bújt keresztényellenes liberalizmus volt az a hagyomány, amely támadást intézett a keresztény gondolkodás ellen, és mindezzel párhuzamosan hatással volt a kortárs konzervativizmusra, akkor Blond hogyan magyarázza a háború utáni kulturális marxizmus jelenségét? Többé-kevésbé ezt a kérdést tettem fel neki a Budapesten rendezett konferencián.²⁶ Válaszában Blond a marxizmust számos megjelenési formájában azon széles értelemben vett történelmi következmény részeként értelmezte, amely a felvilágosult humanizmus, különösen Rousseau politikai gondolkodásának hatására jelent meg. Blond számára a marxizmus a felvilágosult humanizmus és a liberalizmus származéka. Inkább a kereszténységet fokozatosan elbitorló keresztényellenes liberalizmus lett napjainkra intellektuális és kulturális értelemben egyeduralkodóvá a Nyugaton.

A LIBERALIZMUS HELYREÁLLÍTÁSA: AVAGY MIÉRT FONTOS A LIBERALIZMUS A KULTÚRHARCBA?

A kötethez való hozzájárulásommal a liberális hagyomány megbecsülését próbálok elmélyíteni. Ezt nem csupán azért teszem, hogy az olvasó elméjében rokonszenvet keltsek annak gazdagsága iránt (bár magam nyíltan

²⁵ MARCUSE 1972: 56.

²⁶ *A posztliberális fordulat és a brit konzervativizmus jövője* címmel 2022. március 19-én a Nemzeti Közszerológiai Egyetem és a Danube Institute közös szervezésében Budapesten tartott konferencia.

vállalom e rokonszenvetet), hanem azért is, hogy óva intsek a liberális hagyomány értékének figyelmen kívül hagyásától, csak mert több generációnyi progresszív humanista mindent elkövetett, hogy kiássa a liberalizmus keresztény gondolkodásba mélyedő gyökereit. Igyekezzünk meglátni a fa mögött az erdőt! Tény és való, hogy a liberális hagyomány egy másik eszmei terv szolgálója lett: képletesen szólva a progresszizmus és a humanizmus fattyú gyermeke. Az ortodox konzervatívok által kellően alátámasztott tény, hogy a korlátlan gazdasági liberalizmus (nemhogy a libertarianizmus) és a szociálliberalizmus negatív externáliákkal, tragédiákkal és folyamatos dilemmákkal terhelte az azokat követő társadalmakat. Nehéz szívvel, de tiszta szemmel lehet alkalmazni a Nyugaton a prófétai ítéletet, miszerint „megbünteti az atyák álnokságait a fiaikban harmad és negyed ízigen”.²⁷ A brit társadalomban annyira sok az effajta következmény, hogy szinte nem is lehet azokat a maguk teljességében mérni és feltérképezni. Nem mintha bárkiben nagy vágy lobogna az erkölcs ilyen jellegű ellenőrzésére. Az anglikán egyház úgynevezett „püspökeit” jobban foglalkoztatja a baloldal megerősítése – annak minden *woke* elhajlásával együtt –, mint a jámborság és az alázat.²⁸

Röviden a lényeg a következő. A posztliberalizmusról szóló párbeszéd azért releváns, mert résztvevői elismerik a keresztényellenes liberalizmus domináns formáinak – a progresszív humanizmusnak – a morális hibáit. Blond és kutatótársai²⁹ ezek ellenében kínálnak receptet. Ugyanakkor, bár természetesen számos effajta recept létezik, széles körű egyetértés van abban, hogy a liberalizmus és a marxizmus (különböző formáiban) nem tudja biztosítani a közjót. A kereszténység viszont igen, és az ortodox konzervatív hagyomány a legalkalmasabb arra, hogy a keresztény gondolkodás forrásából merítsen. A liberalizmus helyreállítása tehát segíti a konzervativizmus felépülését. Idetartozik a kereszténység paradigmátikus helye a Nyugat történetében és kialakulásában. Egy kis intellektuális régészkedés olyan kulturális kincsek tárházát tárhatja fel, amely jelen korunkban felhasználásra és befektetésre érdemes.

²⁷ 4Móz 14,18.

²⁸ Lásd Church of England 2020.

²⁹ A posztliberalizmusról szóló párbeszédben – igaz, balközépről – közreműködő egyéb véleményekre lásd MILBANK–PABST 2016; PABST 2021.

Szükségünk is van ilyen gazdagságra. Ha megértjük a posztliberalizmusnak a kultúrharcban való hatékony részvétele eszközének szükségességéről szóló párbeszédet, akkor megértjük azt is, hogy szükség van a (megfelelően értelmezett) liberalizmus helyreállítására. Ha a liberalizmus helyreállítását és keresztény alapjainak kifejezésre juttatását elmulasztják, akkor az ortodox konzervatívok és szövetségeseik a kultúrharcbizonyos szféráiban a baloldali győzelmére számíthatnak. A győzelem zászlaját már a szó szoros értelmében ki is tűzték egy sor intézmény fölé. A kultúrharcbizonyos frontjain elhúzódozó identitásversenyek koptatják el a küzdőket. Máshol a szólásszabadság és az egyetem szerepével kapcsolatos konfliktusok kerülnek mérlegre. Bár nem tudom, milyen mértékben nyerhető meg a kultúrharcbizonyos lehetőségei fegyverszünet, továbbra is meggyőződésem, hogy a háború megvívásának módja legalább annyira fontos, mint a kimenetele. Ha igyekszünk tisztelettel lenni ellenfeleink iránt, és távoli rokonságot látni kreatív törekvéseikben, akkor végső soron megőrizhető a béke. A kultúrharcbizonyos konfliktusként tartható fenn, amelyben erőszak helyett elvekről, jövőképekről, erkölcsi előfeltevésekről és mindenekelőtt szavakról folyik a vita. *De vajon a szavak nem erőszakosak?* Valóban lehetnek ártalmasak és gyűlölködők, de attól még egy másik kategóriába tartoznak. Ha ezt a kategóriát a másikkal egyesítjük, összemossuk, vagy engedjük azokat egymásba folyni, akkor – attól tartok – a kultúrharcbizonyos hamarosan túlterjeszkedik az eszmék és az értékek birodalmán. Ezért sürgető szükség van a liberalizmus helyreállítására; és arra, hogy visszazerezzünk valamit önmagunk történetéből, közös természetünk alapjaiból.

Az én álláspontomban és Blond véleményében van közös, teológiai és politikai meggyőződéseink bizonyos mértékig átfedésben vannak. Egyik írásában Blond a következő kérdéseket látta sürgetőnek a brit politikában: „polgári állam, moralizált piac és asszociatív társadalom.”³⁰ Ebben egy platform vagyunk. Sajnos azonban – némi személyes befolyás ellenére – Blond David Cameronnak címzett javaslatai végül süket fülekre találtak. Számomra nem meglepő, hogy a Cameron vezette kormányok nem feleltek meg Blond komunitárius konzervatív jövőképeknek. Cameron miniszterelnökségének éve olyan bizonyítékot és örökséget hagytak maguk után, amely társadalmi

³⁰ Phillip Blond: *The Future of Conservatism*; a könyvbemutatón tartott beszéd, ResPublica, London, 2009. november 26.

és gazdasági értelemben inkább liberális, mint ortodox konzervatív.³¹ Ez azokra is igaz, akik rövid időn belül egymás után követték Cameront a Konzervatív Párt elnöki székében. Úgy tűnik, hogy az ortodox konzervatívok és szocialista ellenfelek tapasztalatai annyiban hasonlóak, hogy örökösen csatlódnuk kell pártvezetőkben. A kérdésnek fontos része annak teljes felismerése, hogy mind az államot, mind a vállalatokat irányító menedzserek sajátos társadalmi környezetben és az emberek tömegétől elzárt etikai ökoszisztémákban működnek. Nem nélkülözhető az állam vagy a piac, és pragmatikus reformok is végrehajthatók. De sem az állam, sem a piac, sem a kormány nem forrása az erénynek és a közjónak. Ez a nemes és súlyos teher mindannyiunkra; az állampolgárok civil egyesülésére hárul.

KÖVETKEZTETÉSEK

Az ortodox konzervatívoknak sokat és mélyen kell töprengeniük, hogy megfogalmazzák kárenyhítő törekvéseiket, meggyőzzék támogatóikat, és – ami a legfontosabb – meggyőzzék a brit népet arról, hogy létezik komolyan vehető recept mindannak helyreállítására, ami elveszett, és mindannak megőrzésére, ami a legértékesebb. Ez a munka azonban nem a futuristákra vagy az álvállalatos látnokokra vár. Inkább a hasonló gondolkodásúak dolga lesz, hogy megküzdjenek mindazért, ami jelenünkben maradandó, és friss érvekkel támasszák alá azon hagyományok, intézmények és erkölcsök oltalmazását, amelyek megőrzik a közjó klasszikus keresztény értelemben vett erényét. Minderre a jövő generációinak érdekében van szükség, legyenek azok konfesszionális, humanista vagy vallási kisebbségek. E tekintetben Burke írása tanulsággal szolgál:

„Nem törődnek utódaikkal azok, akik soha nem tekintenek vissza őseikre. Emellett Anglia népe jól tudja, hogy az örökség eszméje egyúttal a megtartás és az áthagyományozás biztos elvi alapjául szolgál; anélkül, hogy kizárná a fejlődés eszméjét.”³²

³¹ BEECH 2015:1 –15.

³² BURKE 1790: 47–48 [BURKE 1990: 117].

Az ilyen vállalkozás párbeszéddel kezdődik, és közös történetben, élő hagyományban csúcsosodik ki. Olyan élő hagyományban, amely számot ad arról, ami elmúlt, ami a jelen, és amilyennek a jövőnek lennie kellene. A konzervativizmus ilyen, számos – mind élő, mind eltávozott – beszélgetőpartner folytonos párbeszédébe ágyazott hagyomány. Amint azt G. K. Chesterton kifejtette:

„A hagyomány annyit tesz, hogy megadjuk a szót annak az osztálynak, amely mind közül a leginkább ködbe vész: az őseinknek. Ez a holtak demokráciája. A hagyomány nem hajlandó behódolni a kicsiny és arrogáns oligarcháknak csak azért, mert történetesen még köztünk járnak.”³³

Az emlékezet kegyelméből elolvashatjuk, felidézhetjük, és újra alkalmazhatjuk ezen élő hagyomány történeteit. A kanonizált történetek a legjobb történetek: a nyugati kultúra magját képezik, és középpontjában állnak azon meggyőződéseknek és gyakorlatoknak, amelyeket segítenek fenn tartani. Így a kanonizált történetek a kultúra részének tekinthetők, és azzal rokoníthatók, amit Matthew Arnold a kultúra céljának nevezett: „A jelen mindenütt legyen a legjobb, amit valaha gondoltak és tudtak a világban.”³⁴ Az ortodox konzervativizmusnak épp itt mutatkozik meg az előnye. Hiszen tisztelettel viseltetni mindaz iránt, amit valaha tudtak és gondoltak – a történelmi beállítottság – azt jelenti, hogy nem vagyunk restek a múlt legjobbaitól tanulni, ami felvértez a szükséges magabiztossággal. Az effajta magabiztosság folytán fittyet hányhatunk az újdonság szerelmeseire, akik bálványként imádnak mindent, ami új és divatos – és mint minden bálvány, ez is a pusztulás útjára visz –, megmosolyoghatjuk a nosztalgia híveit és dalolhatunk a szórszálhasogatóknak. Az ortodox konzervatívok számára a nyugati bölcsesség tárháza a szív, a lélek és az elme tápláléka, asztalunk gazdagon terített lakomája. Mi mindent tehetnénk, ha visszalátogatnánk, és elidőznénk egy darabig az asztal mellett? Mi mindent gondolhatnánk el?

³³ CHESTERTON 1908: 45.

³⁴ ARNOLD 1961: 31.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ARNOLD, Matthew (1961): *Culture and Anarchy. An Essay in Political and Social Criticism*. London: John Murray.
- BEECH, Matt (2015): The Ideology of the Coalition: More Liberal than Conservative. In BEECH, Matt – LEE, Simon (szerk.): *The Conservative-Liberal Coalition. Examining the Cameron-Clegg Government*. New York: Palgrave Macmillan, 1–15. Online: https://doi.org/10.1057/9781137461377_1
- BEECH, Matt (2023): Conservative Party Ideology in the Age of Brexit. In BEECH, Matt – LEE, Simon (szerk.): *Conservative Governments in the Age of Brexit*. Cham: Palgrave Macmillan, 11–24. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-031-21464-6_2
- BINDEL, Julie (2021): *Feminism for Women. The Real Route to Liberation*. London: Little, Brown.
- BLOND, Phillip (2009): Rise of the Red Tories. *Prospect*, 2009. február 28. Online: <https://www.prospectmagazine.co.uk/essays/52797/rise-of-the-red-tories>
- BLOND, Phillip (2010a): *Red Tory. How the Left and Right Have Broken Britain and How We Can Fix It*. London: Faber & Faber.
- BLOND, Phillip (2010b): Shattered Society. *The American Conservative*, 2010. június 1. Online: www.theamericanconservative.com/shattered-society
- BLOND, Phillip (2017): Politics after Liberalism. *First Things*, 2017. december. Online: www.firstthings.com/article/2017/12/politics-after-liberalism
- BURKE, Edmund (1790): *Reflections on the Revolution in France*. London: Dodsley [magyar nyelven: Töprengések a francia forradalomról. Ford. Kontler László. Budapest: Atlantisz, 1990].
- BUTLER, Judith (1990): *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. New York – London: Routledge.
- CHESTERTON, G[ilbert] K[ith] (1908): *Orthodoxy*. Milwaukee: Cavalier Books.
- Church of England (2020): *Living in Love and Faith. Christian Teaching and Learning about Identity, Sexuality, Relationships and Marriage*. London: Church House Publishing.
- CRENSHAW, Kimberle (1989): Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics. *University of Chicago Legal Forum*, (1), 139–167. Online: <https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1052&context=uclf>
- DAVIS, Madeleine (2006): The Marxism of the British New Left. *Journal of Political Ideologies*, 11(3), 335–358. Online: <https://doi.org/10.1080/13569310600923949>
- DIANGELO, Robin (2018): *White Fragility. Why It's So Hard for White People to Talk About Racism*. Boston: Beacon Press.
- DWORKIN, Dennis (1997): *Cultural Marxism in Postwar Britain. History, the New Left, and the Origins of Cultural Studies*. Durham, NC – London: Duke University Press. Online: <https://doi.org/10.1215/9780822396512>

- HICKS, Stephen R. C. (2019): *Explaining Postmodernism. Skepticism and Socialism from Rousseau to Foucault*. Cleveland, QLD: Connor Court.
- HOLLAND, Tom (2019): *Dominion. The Making of the Western Mind*. London: Little, Brown.
- HORKHEIMER, Max – ADORNO, Theodor W. (1973): *Dialectic of Enlightenment*. London: Allen Lane.
- LESSING, Doris (1994): Unexamined Mental Attitudes Left Behind by Communism. In KURZWEIL, Edith – PHILLIPS, William (szerk.): *Our Country, Our Culture. The Politics of Political Correctness*. Boston, MA: Partisan Review Press. Online: www.dorislessing.org/unexamined.html
- MARCUSE, Herbert (1972): *Counterrevolution and Revolt*. Boston: Beacon Press.
- MILBANK, John – PABST, Adrian (2016): *The Politics of Virtue. Post-Liberalism and the Human Future*. London: Rowman & Littlefield.
- PABST, Adrian (2021): *Postliberal Politics. The Coming Era of Renewal*. Cambridge, UK: Polity.
- SCRUTON, Roger (2015): *Fools, Frauds and Firebrands. Thinkers of the New Left*. London: Bloomsbury [magyar nyelven: *Futóbolondok, csalók, agitátorok. Az újbaloldal gondolkodói*. Ford. Betlen János. Budapest: Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, 2019].
- SCRUTON, Roger (2019): *A Political Philosophy. Arguments for Conservatism*. London: Bloomsbury.
- SIEDENTOP, Larry (2014): *Inventing the Individual. The Origins of Western Liberalism*. Cambridge, MA – London: Harvard University Press. Online: <https://doi.org/10.4159/9780674736245>
- SZOLZSENYICIN, Alekszandr (1989): *A Gulág-szigetcsoport I–II. 1918–1956*. Ford. Szente Imre. Debrecen: Új Idő.